

NEKATERA NEREŠENA VPRAŠANJA VARSTVA KULTURNIH SPOMENIKOV

DINKO GREGORIN

»Kulturni, umetniški in zgodovinski spomeniki ter naravne znamenitosti, ki imajo poseben pomen za družbeno skupnost, so pod posebnim družbenim nadzorom.«¹

Uvod

Sistem varstva kulturnih spomenikov sestavljajo zvezni in republiški predpisi. Iz zvezne zakonodaje so to predvsem Temeljni zakon o varstvu kulturnih spomenikov, Temeljni zakon o rudarstvu, Zakon o dviganju potopljenih stvari in Splošni zakon o arhivskem gradivu. Na območju Slovenije izpopolnjujejo ta sistem Zakon o varstvu kulturnih spomenikov s Pravilnikom o registraciji kulturnih spomenikov, Zakon o urbanističnem planiranju, Zakon o arhivskem gradivu in arhivih ter Zakon o muzejih.

Pri tem ne gre prezreti vrste mednarodnih predpisov: Haaška konvencija o varstvu kulturnih spomenikov v primeru oboroženega spopada² s pravilnikom o izvajanju te konvencije in protokolom o preprečevanju izvoza kulturnih spomenikov, priporočilo ukrepov za prepoved in preprečevanje nezakonitega izvoza, uvoza in prenosa lastninske pravice na kulturnih spomenikih (UNESCO, Pariz 1964), priporočilo o mednarodnih načelih, ki jih je treba uporabljati pri arheoloških izkopavanjih (UNESCO, New Delhi 1956) in mednarodna listina o konservaciji in restavraciji spomenikov in spomeniških območij (Drugi mednarodni kongres arhitektov in tehničnih strokovnjakov za zgodovinske spomenike, Benetke 1964).

Zakon o varstvu kulturnih spomenikov je bil sprejet že v letu 1961 in je leta 1965 doživel le najnujnejše spremembe in dopolnitve kot posledico v tem letu sprejetega Temeljnega zakona o varstvu kulturnih spomenikov in Temeljnega zakona o zavodih. Zakon o urbanističnem planiranju iz leta 1967 je dopolnil varstvo nepremičnih spomenikov in urbanističnih celot. Republiška ustava in drugi zakoni, ki posegajo v področje spomeniškega varstva, so bili sprejeti po sprejetju zakona o varstvu kulturnih spomenikov.

Temeljni zakon o varstvu kulturnih spomenikov ureja predvsem premoženjska pravna razmerja in razlastitev nepremičnih spomenikov, ustreznemu republiški zakon pa ima poudarek predvsem na pravni zaščiti spomenikov.

Tako razdrobljen in nepopoln pravni režim spomeniškega varstva je nujno potreben sistematične obdelave in zahteva ustrezno sistemsko ureditev.

Zato je Ustavno sodišče Jugoslavije s svojo odločbo o vprašanju ustavnosti določb temeljnega zakona o varstvu kulturnih spomenikov in republiških zakonov o varstvu kulturnih spomenikov³ lahko ugotovilo, da so temeljni zakon in ustrezni republiški zakoni o varstvu kulturnih spomenikov nepopolni, ker ne predvidevajo v celoti odškodnine za omejitve lastninske pravice na nepremičnih spomenikih niti ustreznega povračila stroškov, ki jih imajo lastniki z vzdrževanjem spomenikov, in da so zakoni pomanjkljivi tudi glede varstva samih spomenikov.

Tudi na posvetovanju predstavnikov vseh republiških in pokrajinskih zavodov za varstvo kulturnih spomenikov ter Jugoslovanskega inštituta za varstvo kulturnih spomenikov septembra 1970 v Sarajevu je bilo ugotovljeno, da sedanja spomeniška zakonodaja ne varuje dovolj spomenikov, da je financiranje varstva spomenikov povsem neurejeno, da je nujno potrebna revizija temeljne in republiške zakonodaje in da Ustavno sodišče Jugoslavije utemeljeno opozarja na nepopolnost spomeniške zakonodaje.

Posebno družbeno varstvo

Obstoj in ohranitev materialne dediščine slovenske in drugih kultur v Sloveniji ima za slovensko družbeno skupnost tolikšen kulturni pomen, da je ta kulturna dediščina postavljena pod posebno družbeno varstvo. Ustavno načelo, da so kulturni spomeniki pod posebnim družbenim varstvom, ni dosledno izpeljano v zakonu o varstvu kulturnih spomenikov. Formalna pravna zaščita spomenikov še ne izérpa vsebine tega načela.

Varstvo spomenikov obsega tako pravno kot tehnično varstvo. Fizičnega obstoja spomenikov ni mogoče zagotoviti samo s pravnimi sredstvi (prepoved poškodovanja ali uničenja), temveč in predvsem s pravilnim vzdrževanjem, s pravočasnimi popravili in tehnično varstvenimi ter drugimi ukrepi (tehnično varstvo).

Varstvo kulturnih spomenikov se izvaja v interesu družbene skupnosti, pa čeprav ta interes ni vedno identičen z interesom imetnika kulturnega spomenika.

Stroški vzdrževanja spomenikov

Tehnično varstvo spomenikov je v vsakem primeru zvezano z večjimi ali manjšimi stroški. Ta stran varstva je v sedanji zakonodaji nepopolna in ne daje odgovora na vprašanje, kdo naj nosi materialno breme varstva slovenske kulturne dediščine.

Sedanji zakon o varstvu kulturnih spomenikov prevali breme tehničnega varstva predvsem na same imetnike spomenikov, družbena skupnost pa praktično ni dolžna trpeti nobenih stroškov, čeprav je čestokrat fizični obstoj določenega spomenika izključno v njenem interesu. Zakon nalaga imetniku, da »mora spomenik skrbno varovati, skrbeti za njegovo pravilno vzdrževanje in popravila ter pravočasno ukreniti in izvršiti vse predpisane tehnične varstvene in druge ukrepe, ki so potrebni za vzdrževanje in varstvo spomenika«⁴ Družbene skupnosti pa zakon ne obvezuje, da je dolžna kaj prispevati k vzdrževanju spomenikov. Izredni stroški vzdrževanja in popraviljanja spomenikov se le lah-

ko, ne pa obvezno krijejo iz družbenih sredstev. Tako se prispevek družbe za ohranitev kulturne dediščine omeji predvsem na to, da zavodi za spomeniško varstvo imetnike spomenikov spodbujajo k zanimanju za varovanje in vzdrževanje spomenikov, da »pomagajo imetnikom kulturnih spomenikov in sodelujejo z njimi pri varovanju in vzdrževanju teh spomenikov zlasti tako, da jim dajejo strokovne nasvete in mnenja, da jih opozarjajo na potrebo po konserviranju spomenikov in da izdelujejo strokovna mnenja o tem, kakšni ukrepi so potrebni za vzdrževanje posameznih kulturnih spomenikov«⁵

Taka pravna (ne)ureditev vprašanja stroškov za vzdrževanje spomenikov sili imetnike k temu, da nasprotujejo razglasitvi določenega objekta za kulturni spomenik ali da poskušajo prikriti take lastnosti objekta, saj so z določitvijo spomeniškega statusa objektu dolžni ta objekt na lastne stroške vzdrževati v interesu družbe in na način, kot ga bo zahtevala družba, kar pomeni povečane stroške vzdrževanja in čestokrat tudi omejitev rabe in razpolaganja z objektom.

Zakon bi moral predvideti razmejitev materialnega bremena varstva spomenikov med imetnikom in družbeno skupnostjo. Zaradi spomeniškega statusa objekta imetnik ne bi smel priti v slabši položaj, kot če objekt ne bi imel takega statusa.

Odškodnina za omejitve lastninske pravice na spomenikih

V zakonodaji o varstvu spomenikov je v interesu družbene skupnosti predvidenih več omejitev lastninske pravice na nepremičnih in premičnih spomenikih, ki izvirajo iz javno pravnih predpisov. V zakonodaji pa niso predvideni primerni ukrepi za povračilo škode, ki je imetniku nastala z omejitvijo lastninske pravice. Za primer, ko taka omejitev povzroči imetniku spomenika škodo, pa je le-ta na podlagi ustave upravičen do pravične odškodnine.⁶

Na to izrecno opozarja že znana odločba Ustavnega sodišča Jugoslavije, ki nalaga zvezni in republiškim skupščinam, da mora biti ustavno načelo o pravični odškodnini upoštevano tudi, kadar gre za omejitve lastninske pravice na nepremičnih kulturnih spomenikih. Za vsak primer omejitve lastninske pravice, ki lastniku spomenika povzroči škodo, je treba določiti ustrezna merila za pravično odškodnino. Vse to je treba rešiti z revizijo zakonov.

Financiranje varstva kulturnih spomenikov

Ker niti zvezni niti republiški zakon o spomeniškem varstvu ne obvezujeta družbene skupnosti, da mora zagotoviti materialna sredstva za vzdrževanje in popravilo spomenikov, družbene skupnosti ne predvidevajo posebnih sredstev za spomeniško varstvo (razen sredstev za funkcionalne izdatke spomeniške službe in včasih sredstev za popravilo določenega spomenika).

Za kritje stroškov vzdrževanja spomenikov, kolikor ne bremenijo samih imetnikov, ter stroškov konservacije, restavracije in prezentacije spomenikov je treba zagotoviti stalna sredstva, katera naj bi družbena skupnost zagotovila z ustanovitvijo posebnega sklada za vzdrževanje kulturnih spomenikov. Varstvo kulturnih spomenikov namreč zahteva stalna sredstva, ker je treba spomenike stalno vzdrževati. Šele z zagotovitvijo materialnih pogojev varstva spomenikov

bomo dosegli namen varstva, da se obvaruje materialna dediščina slovenske kulture pred fizičnim propadanjem. S tem bi bilo omogočeno, da se izdelava in izvaja program varstva kulturnih spomenikov in program revitalizacije nepremičnih spomenikov.

Ustavno načelo, da so kulturni spomeniki pod posebnim družbenim varstvom, zahteva, da zakon zagotovi materialne pogoje varstva kulturnih spomenikov.

OPOMBE

¹ 43. člen ustave SR Slovenije.

² To konvencijo je ratificirala Zvezna ljudska skupščina dne 29. 12. 1955.

³ Odločba je bila objavljena v Uradnem listu SFRJ, št. 11 z dne 12. marca 1970.

⁴ 16. člen zakona o varstvu kulturnih spomenikov.

⁵ 13. člen tega zakona.

⁶ 25. člen ustave SFRJ in 33. člen ustave SR Slovenije.

DINKO GREGORIN: QUELQUES PROBLÈMES PAS RÉGLÉS DE LA PROTECTION DES MONUMENTS HISTORIQUES

L'auteur analyse les dispositions de loi qui concernent l'entretien, la restauration et la mise en valeur des monuments historiques, en particulier leurs aspects financiers. Il s'en réfère à la décision de la Cour Yougoslave de Constitution qui exigea des législatures fédérative et fédérales de régler l'indemnisation des propriétaires des monuments historiques, endommagés en leurs droits de propriété, et aussi les obligations financières de la société envers les monuments et le service de protection des monuments et des sites.